

NÁLEZ DROBÝŠKU NEJMENŠÍHO (*CENTUNCULUS MINIMUS*) NA SKUTEČSKU

A finding of *Centunculus minimus* in the Skuteč region (Eastern Bohemia, Czech Republic)

Pavel NOVÁK

Vidlatá Seč 44, 570 01 Litomyšl, Pav.now@seznam.cz

Klíčová slova: Proseč, žulový lom, *Radiolion linoidis*, floristika

Drobýšek nejmenší (*Centunculus minimus*) je drobná acidofilní jednoletka vázaná na nezapojenou vegetaci vlhkých písčitých substrátů, jejími biotopy jsou zejména vlhká pole a úhory, obnažená rybníční dna, pískovny apod. V minulosti se drobýšek na našem území vyskytoval roztroušeně v termofytiku a mezofytiku, s těžištěm rozšíření v rybníčních pánvích středních poloh. V průběhu minulého století jej však postihl podobný osud jako řadu dalších druhů zmíněných stanovišť: silně ustoupil a v současnosti patří mezi velmi vzácné druhy naší květeny (KOVANDA 1992), ačkoliv je zatím řazen „pouze“ mezi silně ohrožené druhy (HOLUB et PROCHÁZKA 2000). Ojedinelé recentní údaje o jeho výskytu pocházejí zejména z oblastí, kde byl v minulosti dosti rozšířen (např. Třeboňská a Budějovická pánev, Českomoravská vrchovina; CHÁN 1999). Ve východních Čechách byl v posledních desetiletích zaznamenán jen na několika nalezištích, především na vlhkých polích (V. Faltys in litt.).

Dne 21. srpna 2011 jsem drobýšek překvapivě našel v žulovém lomu u silnice mezi Prosečí a Zderazí na Skutečsku. Lokalita se nachází ve fytochorionu Železná hora (podkres Železnohorské podhůří), v nadmořské výšce asi 480 m n. m. Plocha s výskytem drobýšku se nalézá ve spodní etáži dnes již netěžené a zarůstající severní části jinak aktivního lomu. Bohatá populace čítající odhadem několik tisíc rostlín zde osídluje vlhká šterkovitá místa s nezapojenou vegetací pod pramenem na úpatí lomového stupně. Několik rostlín jsem odebral do herbáře (BRNU) a při další návštěvě lokality 11. září 2011 jsem zapsal dva fytoocenologické snímky dokumentující vegetaci s výskytem drobýšku.

Snímek č. 1 – Proseč (okr. Chrudim), žulový lom u silnice do Zderaze, vlhké šterkovité místo ve spodní etáži severní části lomu. 49°49'3,6"N, 16°6'3,0"E (WGS-84), 1 m², rovina, 11. 9. 2011.

E₁ (25 %): *Centunculus minimus* 2m, *Juncus tenuis* 2m, *Calamagrostis epigejos* 1, *Erigeron annuus* 1, *Leontodon autumnalis* 1, *Populus* sp. 1, *Achillea millefolium* agg. +, *Agrostis stolonifera* +, *Betula pendula* +, *Bidens frondosa* +, *Centaureum pulchellum* +, *Juncus articulatus* +, *Lycopus europaeus* +, *Pinus sylvestris* +, *Poa compressa* +, *P. pratensis* +, *Salix cinerea* +, *S. fragilis* +, *Carex flava* r, *Picea abies* r, *Trifolium hybridum* r; E₀ (20 %): *Syntrichia ruralis* 2a, *Bryum pallens* 2m, *Caliergonella cuspidata* +, *Ceratodon purpureus* +, *Dicranella* sp. +.

Snímek č. 2 – lokalizace a popis viz sn. č. 1. 49°49'3,7"N, 16°6'3,1"E (WGS-84), 1 m², expoziční J, sklon 10°, 11. 9. 2011.

E₁ (25 %): *Centunculus minimus* 2a, *Calamagrostis epigejos* 1, *Carex flava* 1, *Agrostis stolonifera* +, *Betula pendula* +, *Juncus articulatus* +, *J. tenuis* +, *Leontodon autumnalis* +, *Lychnis flos-cuculi* +, *Pinus sylvestris* +, *Poa pratensis* +, *P. compressa* +, *Salix fragilis* +, *Daucus carota* r, *Juncus bufonius* r, *Lycopus europaeus* r; E₀ (15 %): *Bryum pallens* 2a, *Ceratodon purpureus* +, *Dicranella* sp. +.

První snímek zachycuje porosty v méně vlhkých částech lokality, druhý potom vegetaci míst, kde na povrchu protéká voda z pramene. Jak je ze snímků patrné, drobyšek zde roste v nepříliš vyhraněné vegetaci tvořené směsí běžnějších vlhkomilných, lučních i ruderalních druhů a semenáčků dřevin, což je pro sukcesně mladé plochy charakteristické. Vzhledem k dominanci drobyšku a výskytu dalších vlhkomilných rostlin je tato vegetace z fytoocenologického hlediska zřejmě blízká asociaci *Centunculo minimi-Anthocerotum punctati* Koch ex Libbert 1932 ze svazu *Radiolion linoidis* Pietsch 1973. Tento vegetační typ zahrnuje porosty drobných jednoletků na vlhkých písčích převážně se vyskytující v oblastech s oceánicky laděným klimatem. Také okolí Proseče patří ke srážkově bohatým oblastem na návětrných svazích Českomoravské vrchoviny. Vzhledem k vazbě na ubývající stanoviště je uvedená vegetace na našem území již velice vzácná a většinou se vyskytuje pouze v ochuzené podobě, ve které schází řada diagnostických druhů. Jako hlavní příčina jejího ústupu je spatřována především celková eutrofizace prostředí spojená s nedostatkem disturbancí v krajině a následná expanze vytrvalých druhů (ŠUMBEROVÁ 2011). Zásadní význam pro její výskyt na lokalitě u Proseče má zřejmě oligotrofní substrát celoročně zvlhčovaný vodou z pramene a také sešlap návštěvníky lomu, kteří jej v letních měsících navštěvují kvůli koupání.

Na lokalitě je pozoruhodná i přítomnost několika druhů upřednostňujících neutrální až bazická stanoviště (např. *Centaurium pulchellum* a *Salix cinerea*), zatímco drobyšek bývá považován za acidofyt a je zde doprovázen řadou dalších acidofilních druhů. Jedním z možných vysvětlení lokálního výskytu bazifytů mohou být vločky těles amfibolitů a mramorů v krystaliniku v okolí Proseče. Ačkoliv nejsou tyto horniny v prostoru lomu ani v jeho bezprostředním okolí zachyceny na geologických mapách (Česká geologická služba 2011), mohou se zde, i když jen fragmentárně, vyskytovat, případně jimi může být ovlivněn chemismus vody v prameni. Možnou analogií se v tomto ohledu jeví nedaleký žulový lom u prosečského koupaliště, který je dílem zahlouben v amfibolitech a ve kterém také roste *Centaurium pulchellum* (spolu např. s *Carex demissa*, *Galium boreale*, *Isolepis setacea* a *Veronica scutellata*). Za účelem zjištění půdní reakce na lokalitě jsem na místech fytoocenologických snímků odebral půdní vzorky a stanovil jejich pH ve vodném roztoku. To v obou případech dosahovalo hodnoty přibližně 6,5 – jde tedy o mírně kyselou až neutrální reakci, která ukazuje na pravděpodobné ovlivnění bazičtějšími horninami, než jsou kyselé žuly.

Drobyšek nebyl v minulosti z okolí Proseče uváděn (FALTYS 1990, FALTYS et PAUKERTOVÁ 2000), což ale může souviset s nižší botanickou prozkoumaností oblasti. Pozoruhodné však je, že informace o jeho výskytu chybějí z celého fytochorionu Železné hory (HADAČ et al. 1994). Nejbližší historické údaje pocházejí z obnaženého dna rybníka Velký Košíř u Nedošína a od Sloupnice na Litomyšlsku (DOMIN 1942). Z ekologicky příbuzných druhů jsou v okolí Proseče dosud zastoupeny *Hypericum humifusum*, *Isolepis setacea* a *Peplis portula*, v minulosti i *Gypsophila muralis* (FALTYS 1990). Je možné, že drobyšek je na Skutečsku

ve skutečnosti rozšířen více a vzhledem ke své nenápadnosti je jen přehlížen. V tomto ohledu se jako perspektivní jeví zejména četné žulové lomy v okolí Skutče.

Populaci drobyšku na lokalitě ohrožuje zejména expanze dřevin a třtiny křovištní do méně sešlapávaných ploch. Za účelem podpoření vegetace s převládajícími jednoletkami by bylo vhodné podniknout v příštích letech managementové zásahy spočívající např. v kombinaci seče a narušování drnu. Výhledově by mohlo lokalitu zásadním způsobem ohrozit definitivní ukončení těžby v lomu spojené s následnou rekultivací.

Lom u Proseče představuje další ukázkou toho, jak člověkem vytvořené struktury mohou v krajině sloužit jako významná refugia pro ustupující rostlinné druhy a společenstva.

Nomenklatura a taxonomické pojetí cévnatých rostlin a mechů jsou sjednoceny podle Klíče ke květeně České republiky (KUBÁT et al. 2002) a Seznamu a červeného seznamu mechorostů České republiky (KUČERA et VÁŇA 2003).

Summary

Centunculus minimus is a rare and threatened plant species with only few remaining sites in the Czech Republic. This annual prefers wet sandy soils in nutrient-poor disturbed places (e.g. sand quarries, exposed pond bottoms, wet fields). New site is reported from a granite quarry near the Proseč town in the Skuteč region (Eastern Bohemia). Numerous population takes part in a sparse vegetation on wet gravelly soil.

Poděkování

Děkuji Honzovi Rolečkovi za cenné poznámky k rukopisu a pomoc s anglickým překladem, Luďku Čechovi, Vladimíru Faltysovi, Vítu Grulichovi, Pavlu Lustykovi a Filipu Lysákovi za ochotné poskytnutí informací o recentním rozšíření drobyšku na našem území a Evě Mikuláškové za pomoc při determinaci mechů.

Literatura

- Česká geologická služba, 2011: Geologická mapa. URL: www.geology.cz/extranet (3. 11. 2011).
- DOMIN K., 1942: První příspěvek k poznání květeny v povodí Tiché Orlice u Ústí nad Orlicí, v údolí Třebovky u České Třebové a na Litomyšlsku. *Věstn. Král. Čes. Společ. Nauk, cl. math.-natur., 1942/1: 1–59.*
- FALTYS V., 1990: Přehled květeny Chrudimska. *ČSOP Chrudim, Chrudim.*
- FALTYS V. et PAUKERTOVÁ I., 2000: Květena Svitavska I. – floristický materiál. *Pomezí Čech a Moravy 4: 291–349.*
- HADAČ E., JIRÁSEK J. et BUREŠ P., 1994: Květena Železných hor. *Železné hory 1, Nasavrky.*
- HOLUB J. et PROCHÁZKA F., 2000: Red List of vascular plants of the Czech Republic – 2000. *Preslia 72: 187–230.*
- CHÁN V. (eds.), 1999: Komentovaný Červený seznam květeny jižní části Čech. *Příroda 16: 1–284.*
- KOVANDA M., 1992: *Centunculus* L. – drobyšek. In: Hejny S. & Slavík B. (eds), *Květena České republiky 3., Academia, Praha: 274–275.*
- KUBÁT K., HROUDA L., CHRTEK J. jun., KAPLAN Z., KIRSCHNER J. et ŠTĚPÁNEK J. (eds), 2002: Klíč ke květeně České republiky. *Academia, Praha.*
- KUČERA J. et VÁŇA J., 2003: Check- and Red List of the bryophytes of the Czech Republic (2003). *Preslia 75: 193–222.*

ŠUMBEROVÁ K., 2011: Vegetace jednoletých vlhkomilných bylin (*Isoëto-Nano-Juncetea*).
In: Chytrý M. (ed.), *Vegetace České republiky. 3. Vodní a mokřadní vegetace.*, Academia, Praha: 309–341.

Došlo: 9. 12. 2011